

NADEJDA MANDELŞTAM

Fără speranță
•
Speranță abandonată
memorii

Traducere din limba rusă, note și indice
de Nicolae Iliescu

POLIROM
2020

Cuprins

Fără speranță

Noaptea de mai	9
Arestarea	13
Meditații matinale	17
Repriza a doua	22
Coșurile de piață	25
Mișcări integrale	27
Opinia publică	31
Întâlnirea	35
Teorie și practică	40
Preparative și rămas-bun	45
De partea cealaltă	49
Iraționalul	51
Tizul	58
Bomboana de ciocolată	61
Saltul	64
Cerdîn	68
Halucinațiile	73
Profesiune și boală	78
La pușcărie	82
Hristoforîci	87
Cine-i de vină?	94
„Aghiotantul“	98
Despre natura miracolului	103
La destinație	107
Să nu ucizi	112
Femeia revoluției ruse	119
Curelele de transmisie	123
Patria sticletelui	130
Medici și maladii	135

Proprietarul ofensat.....	140
Banii	150
Obîrșiiile miracolului.....	158
Antipozii.....	163
Două voci	168
Drumul fatal.....	171
Capitularea	176
Reconsiderarea valorilor.....	184
Munca	195
Şoaptă şi freamăt.....	199
Cartea şi caietul.....	205
Ciclul.....	207
Mlădiţe gemene	213
Ultima iarnă la Voronej	219
Oda	223
Reguli de aur	228
Patroana mea	235
„O zi în plus“	239
Caleaşca basarabeană	242
Iluzia	245
Cititor al unei singure cărţi	250
Kolea Tihonov	257
Raftul cu cărţi	261
Literatura noastră	270
Italia.....	273
Arhitectura socială	279
<i>Ne treba</i>	284
Pămînt şi pămîntesc	287
Arhivă şi voce	295
Vechiul şi nou.....	305
Venera milițiancă.....	309
Întîmplarea	313
Electricianul	318
Vilegiaturiştii	321
Pe lup îl hrănesc picioarele	326
Seara de poezie şi vaca	329
Vechiul tovarăş.....	333
Tania, bolşevica fără de partid.....	337
Amatorii de poezie	343
Eclipsa	348
O felie de viaţă.....	352
Sinucigaşul	355

Vestitorul unei vieți noi	358
Cea din urmă idilă	364
Textiliștii	371
Familia Šklovski	376
Mariina Roșcea	380
Complicele	382
Mămicuța și-a trimis domnișoara să se odihnească la Samatiha	387
Întîi Mai	390
Gugovna	393
Capcana	397
Ghișeul din strada Sofiika	400
Data morții	406
O ultimă povestire	421

Speranță abandonată

„Eul“	431
Tropotit năvalnic	441
„Noi“	450
Pretinsul acmeist	457
Cei trei	466
Cei cinci	476
Întoarcerea	486
Declinul	494
La drum	501
Contemporanii	509
Hlebnikov	518
Negura neființei	526
Tînărul levit	533
Spațiul locativ în suprastructură	543
În ajun	555
Primele certuri	564
Întîlnirea de la editură	574
Memoria	580
Frica	592
Frînturi de amintiri	606
Luna de miere și bucătăresele	613
Răgazul	629
Situație confuză	636
Cerșetorul	646
Alianța noastră	656

Mărturisiri voalate.....	666
Etape	677
Etapele vieții mele.....	686
Digresiune.....	695
I. Libertatea fatală	697
II. Libertatea și samavolnicia.....	704
III. Mujicii	714
Poezia și oamenii.....	727
I. Cititorul.....	729
II. Incompatibilitate	738
III. Cei doi poli	746
IV. Teoria literaturii.....	756
V. Un poet recunoscut	761
Forma de mari dimensiuni	769
I. Tragedia.....	771
II. <i>Prologul</i>	783
III. Rezoluția	789
IV. Vis în vis.....	793
V. Detalii de viață	800
VI. Procese și instanțe	807
VII. Unitatea valului poetic.....	818
VIII. „Orchestre și <i>thymele</i> “.....	830
IX. Funcționarul	837
X. Ansamblu și detaliu.....	843
XI. Imboldul.....	851
XII. Caietul de notițe	857
XIII. <i>Poemul fără erou și ofensa mea</i>	861
Prima întâlnire	870
Olga Glebova-Sudeikina.....	877
Prietenii vechi	883
Fiul risipitor	895
I. Începutul și sfîrșitul.....	897
II. Puțină textologie	905
III. <i>Versuri pentru soldatul necunoscut</i>	911
IV. Adorația culturii	917
V. Încasare în plus, încasare în minus	923
VI. Jidovul rătăcitor	928
VII. Arborele genealogic	934
VIII. Înstrăinatul	942
IX. Capacul de sticlă.....	953
X. Agerimea vederii	962

XI. Mai-marele evreilor	972
O poveste plină de învățăminte.....	981
Retragere definitivă.....	988
Justificarea epocii	993
„Ei“	1006
Un om bun.....	1018
Anii tăcerii	1028
Ultima scrisoare.....	1039
22 octombrie 1938	1040

Addenda

I. Poezia despre Stalin, care a constituit motivul principal al arestării lui Mandelștam din mai 1934	1042
II. Indice de nume	1045

Acesta a fost singurul caz de imixtiune violentă în munca lui. De obicei, mă mulțumeam să rînjesc și să întreb: „Nu cumva minți?“ sau „Ce naiba îndrugi acolo?“. (Păcat, dacă eram mai intelligentă, nu l-aș fi lăsat să scrie balivernele acmeiste despre metodele biologice în poezie.) Auzindu-mi îndoielile, Mandelștam evoca de obicei măgărița lui Valaam – chiar eu îi sugerase această analogie. Cum să nu fiu idioată? Sau, uneori, pe Elena Ivanovna, bucătăreasă noastră baptistă de la Țarskoe Selo. Ea nu era o simplă bucătăreasă, ci un maestru bucătar de înaltă clasă, care se odihnea pe timp de iarnă, mulțumindu-se cu mâncarea noastră de toate zilele. Ziua întreagă ședea în fotoliu și citea *Biblia*. Prînzul, din trei feluri și prăjituri îl pregătea într-o jumătate de oră. În casă era o ordine perfectă. Elena Ivanovna ne dădea nota de la piață și își oprea cei zece la sută „legitimi“, iar noi n-am trăit niciodată mai ieftin. O dată pe săptămînă trebuia să plecăm de acasă, pentru că Elena Ivanovna primea musafiri: un dulgher în vîrstă și două-trei perechi de familiști, toți baptiști.

Neplăcerile au pornit de la dulgher. El i-a sugerat Elenei Ivanovna că e periculos să lucreze pentru noi, fiindcă Mandelștam scrie versuri și, se spune, chiar el este antireligiosul Demian Bednîi. Ea ne-a spus această versiune la micul dejun, aproape plîngînd că trebuie să ne luăm rămas-bun. Mandelștam a rugat-o să nu ia o hotărîre sub impresia momentului, și-a strîns toate volumele de versuri și i le-a dat: poftim, judecă dumneata. Ea a lăsat *Biblia* la o parte, a citit tot, din scoarță în scoarță, s-a sfătuit cu ai ei și a spus că totul este bine: zvonurile despre Demian Bednîi s-au dovedit false, aşa că ea rămîne. Dintre cărțile lui Mandelștam, a preferat *Tristia*. Poetul a fost mulțumit.

Un an întreg am trăit ca în sînul lui Avraam. Elena Ivanovna ne amintea din cînd în cînd că nu trebuie să trîndăvîm, altfel n-o să mai avem bani. Doar o singură dată am avut un conflict: nu l-a lăsat să intre pe Kostea Vaghinov pentru că „stăpînul doarme“. L-am întîlnit pe Kostea în parc cînd am ieșit la plimbare și am aflat cum a fost alungat din pragul casei. Mandelștam a încercat să-i explice Elenei Ivanovna că el nu e stăpîn și poate fi deranjat cînd vine cineva. Ea nu era de acord: la contele Kociubei, unde slujise înainte, nimeni nu-l deranja pe boier. Se mai supăra dacă la masă venea vreun musafir neanunțat; ea „își pierdea reputația“

dacă nu servea la masă ceva neașteptat și extraordinar. Artiștii – ea și Mandelștam – se înțelegeau unul cu altul, și el a fost măgulit cînd un poet armean (să fi fost Akopian? Noi îi ziceam „egumenul roșu“), care venise „să se traducă“, o luase pe Elena Ivanovna drept „stăpîna casei“ și un ceas întreg i-a spus tot felul de amabilități pînă cînd ne-am întors noi de la plimbare. Atunci, el s-a zăpăcit și cu mine nu s-a arătat amabil... Elena Ivanovna a plecat de la noi într-un pension particular ca să cîștige mai mulți bani pentru comunitate. Am petrecut o singură iarnă sub protecția ei plină de bunătate, și Mandelștam, comparînd raționamentele mele cu recenzia ei la poeziile lui, zicea că pricepea mult mai bine pentru că știa pe ce temeiuri stă, pe cînd eu săn „uimitor de săracă în idei“ și că nu reprezint decît „pete albe compacte pe o hartă“... Poate că avea dreptate.

Ultima etapă de lucru la o proză: așterneau pe dușumea sau pe masă, dacă era destul de mare, grămezi de file scrise. Veșnic se iscau neînțelegeri, deoarece în fiecare zi, eu reluam numerotarea de la început, filele se amestecau și trebuia să găsești care pagină șase vine după respectiva pagină cinci, asta pentru că erau destule pagini cinci și șase... Spre norocul meu, Mandelștam nu era un autor prolific... Dacă ar fi fost ca toți ceilalți, nu m-aș fi descurcat niciodată cu filele cinci și șase... Pe el însă îl interesa cel mai mult pînă unde știam eu să număr, dar nu cred că aflat vreodată.

Ordinea capituloelor o verifica tot după ureche și uneori tăia cu foarfecetele pasaje pe care le arunca sau le mută în altă parte. Era sincer mîhnit că trebuie să se ocupe cu astfel de fleacuri și eu nu pot să fac în locul lui această muncă simplă. Teancurile de hîrtii scrise îi făcea greață și îi venea să iasă afară, la aer: la ce bun toate astea? Hai la plimbare. Firește, abandonam lucrul, punînd pe fiecare teanc de hîrtii câte un bolovan ca să nu le zboare vîntul. Eu nu prea aveam chef de lucru, mai mult l-aș fi stingherit, dacă el putea fi stingherit...

Obosită, plînsă, istovită, adormeam pe umărul lui și, noaptea, cînd mă trezeam, îl vedeam în picioare lîngă masă, tăind și scriind ceva. Cînd observa că m-am trezit, îmi arăta câte un fragment nou, mă alinta și mă făcea să rîd și, amîndoî, adormeam din nou. Încă din prima călătorie în Georgia am înțeles comportamentul lui față de mine. Ajunseserăm la Batum și prima noapte am petrecut-o pe

terasa locuinței unui inginer, al cărui nume l-am uitat, membru al primului sau al celui de al doilea Atelier al Poeților. El nu era în oraș, și soția lui, care ne-a instalat pe terasă, ne-a prevenit că acolo e plin de țințari. Toată noaptea, ori de câte ori mă trezeam, îl vedeam pe Mandelștam așezat pe un scaun lîngă pat, agitînd o foaie de hîrtie ca să alunge țințarii de lîngă mine. Doamne, ce fericiți eram împreună! De ce nu ne-or fi lăsat să ne trăim viața pînă la capăt?

La sfîrșitul sejurului nostru la Gaspra – am stat acolo două luni – a venit Abram Efros și ne-a anunțat cu un aer preocupat: „Uniunea v-a dat un blam“ (Efros era membru activ al Uniunii Scriitorilor). Mandelștam a întrebat ce fel de blam și cum puteau să dea indiferent ce blam fără să-l cheme și să-i ceară explicații: „Sînteți totuși o organizație obștească...“. Efros a declarat că blamul n-are nici o însemnatate, el a fost dat la cererea lui Svirski care s-a plîns că Mandelștam „s-a năpustit asupra nevestei lui“, cerîndu-i să nu mai facă zgromot la bucătărie. Cum s-a adeverit ulterior, Svirski nu făcuse nici o plîngere. Totul n-a fost decît născocirea lui Efros, un intrigant faimos, cum erau mulți la Uniunea Scriitorilor. (Mai tîrziu, el s-a ocupat de foiletonul lui Zaslavski¹, care a fost adus la redacție noaptea, cînd Efros era de serviciu.)

Camera noastră de pe Bulevardul Tverskoi era lîngă bucătăria unde permanent făceau gălăgie două-trei femei în frunte cu „generaleasa“, unica rămășiță dintre foștii locatari ai casei. Ea făcea serviciul de bucătăreasă pe lîngă un invalid de război care, pînă la urmă, s-a însurat cu ea. Pentru activitatea de bucătăreasă dinainte a fost recunoscută element muncitorească și n-au dat-o afară. Blînda „generaleasă“ cocea pentru toți plăcinte și cozonac, în special pentru pachete, cînd Evgheni Emilievici era la pușcărie. Zicea: „Nimeni n-are ce să-mi reproșeze“, și încerca să mă învețe să pregătesc friptură după o rețetă ucraineană și să fac plăcinte dantelate cu varză și ouă: „Învață, altfel n-o să stii niciodată...“. Amîndoi oameni cumsedate, Svirski se desfătau cu mîncarea, după zilele de foamete. Mandelștam se ducea adesea la bucătărie și ruga să facă mai puțină gălăgie. Rugămintea lui avea efect cel mult de douăzeci de minute.

1. Vezi nota de la p. 690.

Aşa a avut loc primul conflict al lui Mandelştam cu organizaţiile scriitorilor: la nivel de bucătărie. I-a spus lui Efros că renunţă la camera de la Uniunea Scriitorilor, care îşi permite să dea scriitorilor blamuri în contumacie, fără să le ceară explicaţii: pentru a pronunţa un verdict, trebuie audiate ambele părţi. Efros socotea asta o formalitate lipsită de importanţă şi nu-l sfătuia să renunţe la cameră – era criză de spaţiu locativ!... Scrisoarea de renunţare a fost trimisă din Gaspra şi noi ne-am întors la Moscova unde nu mai aveam locuinţă.

Eram bucuroşi că am scăpat de magherniţa scriitorilor, dar încă nu scăpase nimeni autoritatii organizaţiilor scriitoriceşti. Mandelştam nu era decât cel dintîi experiment al Uniunii care încă nu prinsese aripi. Treptat, organizaţiile de scriitori au prins puteri şi, curind, au devenit cea mai mare uniune de creaţie din lume. Nu poţi să trăieşti fără ele, iar să trăieşti cu ele este imposibil. Sînt atotputernice şi intră în relaţii directe cu instanţele cele mai înalte. Să nu credeţi că s-au transformat în opusul lor la un ordin de sus. Ceea ce sare astăzi în ochi face parte din structura lor interioară de la început şi îşi are originile în literatura rusă, nu în literatura sovietică.

Aş putea fi acuzată că săvîrşesc o blasfemie: vorbind de literatură rusă, se are de obicei în vedere o serie de nume sacre – cinstea şi mîndria ţării. Dar literatura curentă nu o formează ele. Din organizaţiile scriitorilor ar fi făcut parte atît Puşkin, cât şi Greci şi Bulgarin. Care dintre ei ar fi devenit „cadru de conducere“ şi ar fi susținut excluderea lui Zoşcenko, a Ahmatovei, a lui Soljeniçin, Pasternak sau ar fi semnat acordul pentru exterminarea lui Kliuev, Klîcikov, Mandelştam şi a multor altora? Greci şi Bulgarin au fost întotdeauna activiştii şi astăzi fac parte din prezidiul conducerii Uniunii. Ei sunt susținuţi de cei care au venit „să-i dea lecţii lui Dostoievski“, care inculcau nihilismul, pisarevismul¹, himerele şi visele, precum şi ideea unei activităţi spirituale superioare potrivit celebrei disertaţii², unde e vorba de o femeie vie şi de reprezentarea ei într-un tablou. Să ne amintim de formula unui filosof care încă n-a împlinit o sută de ani: să bem pentru ştiinţă, dar nu pentru

-
1. Ideea realizării socialismului prin industrializarea ţării („teoria realismului“), lansată de D.I. Pisarev.
 2. Disertaţia lui N.G. Cernîşevski *Raporturile estetice dintre artă şi realitate*.

aceea care, ci pentru aceea care... Acestea au fost rostite în ultimul an de viață al lui Mandelștam, și lui îi plăcea să repete această formulă minunată, obișnuindu-se cu ideea morții inevitabile.

Literatura rusă – nu aceea care, ci aceea care – a corupt întotdeauna totul. Așa acționează, probabil, orice literatură, dar cea rusă s-a dovedit cea mai puternică. Această idee nu i-a venit întâmplător lui Mandelștam în legătură cu incidentul de la bucătărie: tot ce se petrece în literatură are un miros dezgustător de bucătărie. Pentru Mandelștam, literatura și poezia erau două noțiuni incompatibile. Poetul este o persoană particulară și „lucrează pentru sine“ și nu are nimic de-a face cu literatura. În Uniunea Scriitorilor el este un element fortuit și venetic și trebuie să fie exclus precum Pasternak și Soljenițin. Și nu trebuie făcut tărăboi cînd sunt excluși. Iar eu nu am încredere în băieții simpatici care mănîncă ovăz din ieslea scriitorilor.

Răgazul

Am petrecut iarna 1923-1924 într-o cameră închiriată pe Iakimanka. Din exterior casele particulare din Moscova păreau confortabile și fermecătoare, dar din interior am văzut ce săracie și ce ruină domnea în ele. Fiecare cameră era ocupată de o familie în frunte cu o bătrînă istovită, dar plină de dîrzenie, care curăța, răzuia și spăla, căznindu-se să mențină, într-o casă neglijată, roasă de cari, dărăpănată, aceeași curățenie ca la țară. Noi locuiam într-o cameră mare, pătrată, altădată salon, cu o sobă rece de teracotă și un godin care se răcea spre dimineață. Lemnele se vindeau pe splai, rațiile se epuizaseră. De bine, de rău ne descurcam, dar cheltuiam o grămadă de bani pe birje, pentru că Iakimanka era la capătul lumii, iar pe tramvaie atîrnau ciorchini – nu de struguri, ci de oameni.

Am întîmpinat anul 1924 la Kiev, la părinții mei, și acolo a scris Mandelștam că n-a fost niciodată contemporanul nimănu¹. Ar fi putut să adauge că nici pe el nu-l socotește nimeni contemporan,

1. Perifrază a versului *Nu, niciodată n-am fost contemporanul nimănu*, din poezia cu același titlu de O. Mandelștam.

însă atunci încă nu înțelegea că timpul îi aparține lui, nu lor. În acel an s-a născut ideologia: obținând victorii pe toate fronturile, stăpînitorii au trecut la construcția pașnică. Numai în regiunile centrale încă nu se potoliseră sfîrșit răzmeritele țărănești¹, și, cînd am călătorit la Kiev, fiecare vagon era însotit de cîte doi mitraliori. În schimb, trenul nu era alcătuit din vagoane de marfă adaptate pentru călători, acele simpatice vile pe roți, unde își făceau de cap demobilizații sau agenții în misiune, ci din vagoane obișnuite: semn sigur că viața pașnică începuse. La noi însă pacea e întotdeauna însotită de explozii monstruoase de autodistrugere. Transmiteți din partea mea scriitorului italian, care n-o să mă citească, sper, că atunci cînd rupi „o sută de flori”², pămîntul se impregnează cu sînge și pe el nu mai crește niciodată nimic. Cîte rațe à la Pekin trebuie să mânânci ca să devii admiratorul formelor speciale ale „luptei cu birocratismul”? Fericiti-vă de literatură! Forma cea mai nevinovată a literaturii sînt romanele polițiste.

În iarna aceea a apărut expresia „frontul literar” și numai decît s-a găsit cineva care să stea „de strajă”³. Criticii au scris că Mandelștam a abandonat poezia, iar ziarul *Nakanune* a reluat acest zvon incitant. Poți să abandonezi o femeie, o soție sau o amantă – pe vremea mea femeile își abandonau soții și amanții. Ar fi însă interesant să știu cum se „abandonează poezia”. Care este tehnica? Asta o știu numai specialiștii care schimbă stilpii indicatori: îi smulg pe cei vechi și pun alții, ca șirurile de vehicule s-o apuce pe un drum nou.

Buharin i-a spus lui Mandelștam că nu poate să-i publice versurile, dar poate să-i dea traduceri. Am aflat pentru prima oară ce înseamnă izolarea adevărată, nu cea de bunăvoie: nici unul dintre contemporanii noștri nu ne-a vizitat pe Iakimanka. Toți erau ocupați cu treburi serioase cu care Mandelștam nu avea nimic de-a face: se dădea luptă pentru cine să conducă literatura. Unii se băteau

-
1. Revoltă antisovietică în gubernia Tambov (1920-1921), condusă de A.S. Antonov. A fost lichidată de Armata Roșie.
 2. Referire la „revoluția culturală” din China, care a început imediat după proclamarea campaniei de liberalizare „Să înflorescă o sută de flori” și care s-a bucurat de mare succes în rîndul intelectualității „de stînga” din Europa, la sfîrșitul anilor '60.
 3. Referire la revistele de critică și teorie ale RAPP: *Na postu* (*De strajă*), *Na literaturnom postu* (*De strajă literaturii*).